Meninger
Arkitektur

Debatt
Thomas Thiis-Evensen
Professor dr.philos.

9 premisser for en vakrere by

Våre folkevalgte har til oppgave å forvalte fellesskapets interesser. Intet er så felles som byen, der vi alle ferdes uansett bakgrunn.

Da er spørsmålet: Hva må byene oppfylle for at flest mulig av oss også skal kunne oppleve dem som menneskevennlige? Og da en vennlighet forstått som noe «vakkert» og ikke bare som tekniske løsninger av VVS og fremkommelighet?

Hittil har politikerne hovedsakelig lyttet til profesjonelle utbyggere når nye bydeler skal planlegges. For utbyggere handler gode løsninger først og fremst om effektiv arealutnyttelse, økonomi og fremdrift.

Kritisert for å være «uskjønn». Er det derfor senmodernismen stadig sterkere blir kritisert for å være «uskjønn»?

Fordi den med sine frittstående betongkasser, rutenett og flate glassfasader ensidig viser til seg selv og sine egne forutsetninger i produksjon og økonomi?

Psykologene lærer oss at slike opplevelser kan springe ut av våre primære kroppsreaksjoner. For likesom lukt, berøring og lyd reageres på med utgangspunkt i sansene, har også det **å se** grunnlag i det samme.

I arkitekturen handler det om hvordan ulike rom gjenkjennes som meningsfulle eller ikke – ut fra våre grunnleggende kroppserfaringer. Erfaringer som vi umiddelbart overfører til det vi ser som «tilbud» til oss om hvordan vi kan oppleve dem.

Behovet for en vakrere by. Det pågående arkitekturopprøret i Europa er et kraftig symptom på kritikken mot senmodernismen. Det peker på den historiske byen som svar på behovet for en vakrere by.

Men det estetiske behøver ikke innebære en kopiering av historiens stiluttrykk, det være seg med gotisk eller barokk detaljering. Snarere handler det vakre om det bakenforliggende vokabularet av grunnmotiver eller **arketyper** som de historiske byene med sine ulike stiler alltid har variert over.

De kan selvfølgelig også gjenbrukes i vår tids materialer og formspråk, fordi de gjenkjennes som et rikere uttrykk for byens varierte liv enn den rasjonelt baserte senmodernismen.

Ni overordnede krav til utforming. Tar vi derfor utgangspunkt i eksempler fra det historiske Oslo og vil gjeninnføre dets særtrekk på en åpen tomt for et nytt boligområde, betyr det å stille særlig ni overordnede krav til utformingen:

1) Gjeninnføring av målgaten

Gater som definerte byrom, forsvant i senmodernismen til fordel for gjennomfartsårer og parkeringsplasser innimellom frittstående blokker.

Hva er så gatenes grunnleggende tilbud til oss som et byrom å oppleve?

Den leder vår bevegelse fremover mot en avslutning, en avslutning som den rette målgaten markerer med et fondmotiv som et felles siktpunkt i det fjerne.

Et fondmotiv som ofte gir bevegelsen en kollektiv mening. Slik som det åpne utblikket mot Holmenkollen for enden av den stigende Bogstadveien, Uranienborg kirke for enden av Jørgen Moes gate eller Slottet for enden av Karl Johans gate.

2) Gjeninnføring av den slyngede gaten

I den slyngede gaten, laget smal på de gåendes premisser og bølgende som tilpasning til landskapet, foregår bevegelsen fremover i sekvenser som gir skiftende opplevelser underveis.

Smalheten i løpet gir nærkontakt med andre gående samtidig som forventning og overraskelse pirres. Hva finnes bak neste sving?

I tillegg kan det å stryke seg langs gateveggene gi opplevelser av intimitet og kroppsnærhet. Slik som langs gatefluktene på Kampen, Lindern og Ullevål hageby.

3) Gjeninnføring av plassen

Plassene som definerte fellesrom, forsvant også i senmodernismen og ble erstattet av høyhus og lange boligskiver (lameller) omgitt av åpne plener, forbudte å gå på.

For hva er plassens tilbud?

Plassen uttrykker det motsatte av gatens retningsdannelse: Den er et sted å slå seg ned, begrenset av omsluttende vegger. Gater skal munne ut i plasser, ikke gjennomskjære dem.

For en plass er som en «psychological parking space», uttaler byformeren Kevin Lynch. Enten rundt et sentralt samlingspunkt, som fontenen midt på Sehesteds plass, eller rettet mot et offentlig bygg som den halvrunde Fridtjof Nansens plass mot Rådhuset. Eller begge deler, som i Birkelunden på Grünerløkka, som både samles rundt paviljongen i parken og samtidig er rettet mot Paulus kirke.

4) Gjeninnføring av boligkvartalet

Senmodernismen, som vi hittil har sammenlignet med, var på sitt mest ortodokse i 1960-1970-årene. Men de samme ideene lever stadig videre, nærmest på autopilot, helt til langt inn på 2000-tallet. Og mange med enda mer ekstreme utslag enn for 100 år siden, slik som de nye 14-15 etasjer høye boligtårnene både på Hoff og i Middelthunsgate.

Alle er hvite og pepret fra bunn til topp med identiske balkonger.

Boligtårnene ligger så tett at bakkeplanet er redusert til ubrukelige mellomrom. Sosial kontakt er redusert til å vinke fra balkongene.

Hva er boligkvartalets tilbud som en motsetning til dette?

Formen styrker naboskapet.

Boligkvartalet (karreen) er en av historiens eldste boformer, med røtter tilbake til antikken. Den var i kontinuerlig bruk inntil modernismen splintret den opp.

Som et sted å samles er kvartalet i slekt med plassen, men som et halvprivat fellesrom vil den kunne stimulere samværet mellom de boende rundt. Som på Torshov og i Jessenløkken på Fagerborg, der markerte innganger og portrom ønsker storbyen velkommen inn til bugnende grønne parkrom med flaggstang, lekeplasser og langbord. I et rom som alle beboerne må krysse og møtes i.

5) Gjeninnføring av sammenhengende bygningsrekker

Med tettliggende bygninger rundt både gater, plasser og kvartaler defineres byrommenes form og dermed også deres hensikt.

Samtidig vil slike grensemarkeringer i seg selv kunne uttrykke beskyttelse ved å bli opplevd som «trygge kapper om våre handlinger» (italiensk ordspråk om middelalderbyen).

Siste eksempel på det helt motsatte er nylig dukket opp langs Hoffsveien på Skøyen.

Der er senmodernismens idé om hus som frittliggende volumer nådd sitt foreløpige klimaks med svære bygninger som velter over hverandre til en oppsplintret kollisjon mellom nytt og gammelt. Alle er seg selv nok, uten hensyn til helheten.

6) Gjeninnføring av fasadeveggens tredeling: Parti fra den nye gateveggen langs Hoffsveien, sent 2010-tallet. *Foto: Thomas Thiis-Evensen*

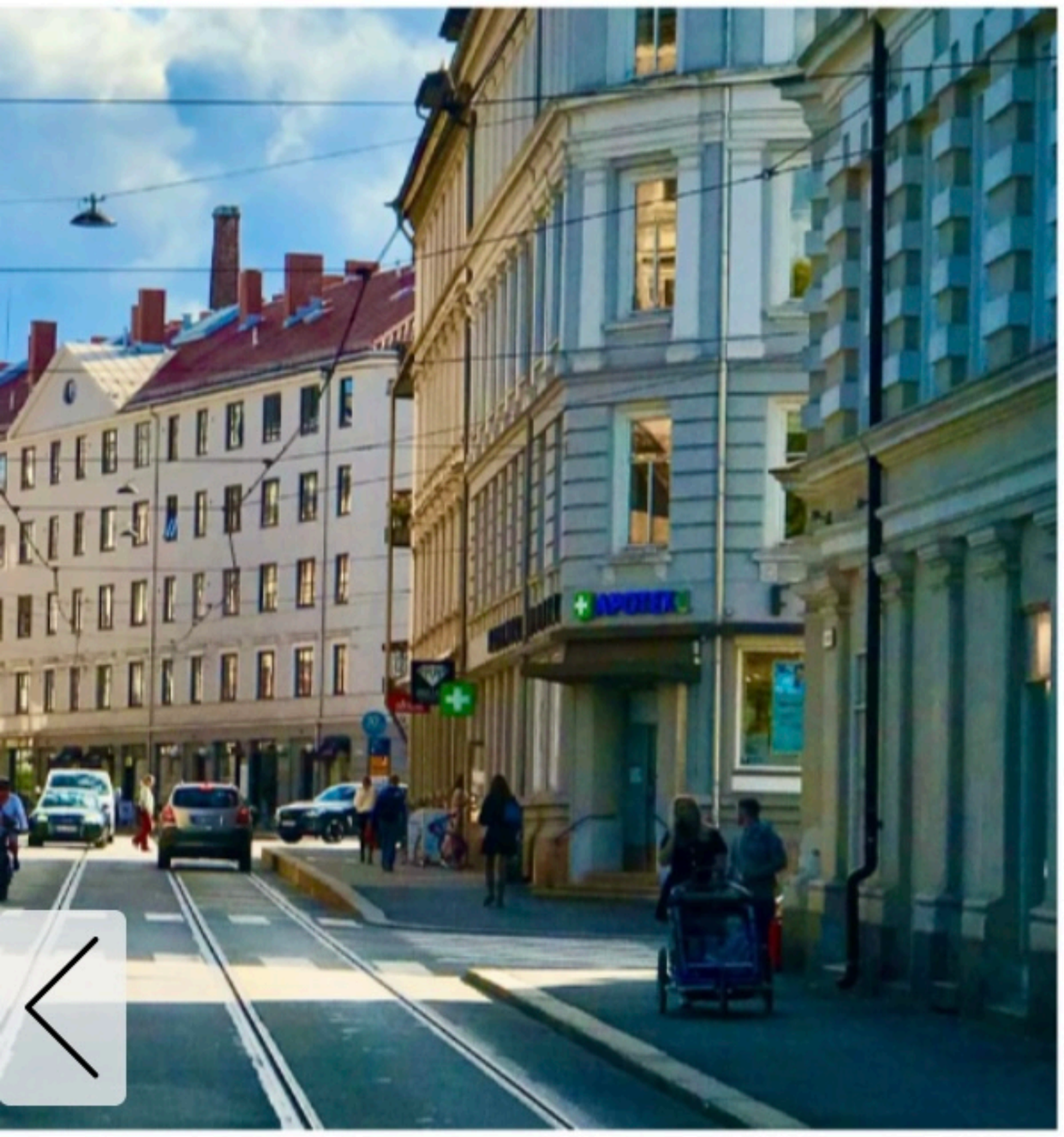

1) Gjeninnføring av målgaten: Parti fra Frognerveien, overgangen 1800-1900-tallet. *Foto: Thomas Thiis-Evensen*

2) Gjeninnføring av den slyngede gaten: Parti fra Lindern, 1920-tallet.
Foto: Thomas Thiis-Evensen

6) Gjeninnføring av fasadeveggens tredeling: Boligblokk langs Bygdøy allé, tidlig 1900-tallet.
Foto: Thomas Thiis-Evensen

6) Gjeninnføring av fasadeveggens tredeling

Et iøynefallende trekk ved historiske bygninger er at de står på bakken og reiser seg mot himmelen.

Med en tung og horisontal sokkeletasje nederst, stigende etasjevegg med vertikale vinduer over og en avslutning med takkransen øverst avspeiler de selve tyngdekraften.

Slik «gjør» bygningene det samme som oss og gjenkjennes som bilder på hele vår kroppslige grunnerfaring i forholdet til omgivelsene.

Senmodernismens bygninger derimot, svever over bakken. På høye, tynne søyler foran gjennomsiktige glassflater og med etasjene over stripet opp av horisontale brystningsbånd i hvitt står de ikke lenger ved siden av oss, men farer forbi. Som den nylig fullførte millionblokken i Middelthunsgate vis-à-vis Frognerbadet.

7) Gjeninnføring av den dekomponerte fasaden

Dekomponering, forstått som oppdeling av en stor form til flere mindre, har den hensikt å trappe ned målestokken i en større bygning til menneskelige dimensjoner. Samtidig skal den styrke kontakten mellom ute og inne, mellom livet på gaten og livet bak veggene.

Den senmoderne bygningen er med sine likerutete fasader i utgangspunktet helt flate til alle sider. Den historiske bygningen derimot, og særlig i 1800-tallsområdene på Frogner og Briskeby, er oppdelt med «mindre hus på huset» i form av varierende karnapper, tårn og utbygg på fremskutte fasadefelt, på hjørner og over tak.

De gir dem som bor inne, sammen med balkongene, et større rundskue over gaterommene utenfor. I tillegg til at vindusrammene i hver etasje også har ulik detaljutforming og dermed markerer at menneskene innenfor er like forskjellige.

Et nytt eksempel på dekomponering for å nedtrappe dimensjonene er fasadeløpet foran Vulkan langs Maridalsveien. Der er en sammenhengende rekke av teglbrune «småhus» mot gaten tilpasset de gående på fortauet, mens over dem og tilbaketrukket, reiser det seg hvite høyhus i betong som godt kunne vært mye høyere. De angår oss ikke, der vi rusler forbi.

Våre folkevalgte har til oppgave å forvalte fellesskapets interesser. Intet er så felles som byen.

8) Gjeninnføring av inngangen

Markering av innganger er også på det meste oversett i senmodernismens bygninger. Det er nok å henvise til Kreditkassens bygg mot Stortorvet fra 1960-tallet. Med bare sammenhengende glassfelt i første etasje fant man ikke døren inntil en kunstner ble tilkalt og markerte den med et stålrelieff i etasjen over.

Historiens bygninger varierer med et bestemt knippe inngangsmotiver som alle er med på å påvirke inntredelsen forskjellig. Igjen basert på våre primære kroppsreaksjoner, avhengig av måten vi visuelt inviteres inn på.

Det oppleves forskjellig å gå gjennom en portal som rammer inn døren og betoner den som viktig, og å gå under en baldakin som virker vennlig fordi vi beskyttes før vi går inn. Eller virker mottagende som en innskjæring i veggen der vi allerede er kommet innenfor før vi åpner døren. Eller skaper forventning om å møte noe betydningsfullt når du ledes opp en trapp. Som de brede trinnene fra Karl Johans gate opp til øvre platå foran Slottet.

9) Gjeninnføring av farger

Farger oppleves å ha forskjellig vekt, bevegelse og temperatur, viser studier. Senmodernismens foretrukne sjatteringer i hvitt og grått hadde opprinnelig sammenheng med ideen om bygningenes stedløshet. De skulle virke lette og sveve over bakken.

Mørkere farger, derimot, virker tyngre og mer hvilende og har i seg ulike bevegelser avhengig av styrke og fargetone. Rødt er eksplosiv, blått er åpnende, gult stråler mot deg, og grønt virker beroligende. Fargetonene i naturmaterialer som umalt tre og rød tegl virker varmende. De inviterer oss til forsiktig berøring med hånden.

I den historiske byen hadde bruken av varierende fasadefarger hovedsakelig én oppgave: motvirke monotoni, som sløver oppmerksomheten, for å oppnå variasjon, som styrker den. Både ved å betone dekomponeringens underelementer og fremheve enkeltbyggenes individualitet i de tettliggende fasaderekkene.

De folkevalgte i førersetet. Hvordan sikre gjeninnføringen av ni premisser for en mer menneskevennlig by?

Ved at våre folkevalgte i byrådet presenterer dem som overordnede krav ***før*** konkurrerende utbyggere starter prosjekteringen. Fordi de folkevalgte representerer nettopp det: et tverrsnitt av alle oss som bruker byrommene hver dag. Det krever at formgivningen endrer rekkefølge, der estetikkens ABC danner premissene som de rasjonelle kravene må tilpasse seg for å løse, ikke omvendt.

Og også ved å erkjenne at det å bygge tett kan bevare og utnytte arealene bedre enn bare å satse på bygg i høyden.

Og forhåpentlig også ved å kunne redusere behandlingstiden i Plan- og bygningsetaten når de får vite hva som pålegges prioritert. Og ikke som nå å måtte vente opptil fem år før eventuell byggetillatelse, fordi alle kravene behandles som likeverdige i hver sin komité.

Men aller viktigst: ved å ta på stort alvor at vakre byer er et bidrag til den allmenne trivselen i våre opplevde møter med de byggede omgivelsene.